

подібностей в способах словотвору але існують і очевидні відмінності. Передусім, в українській мові префіксально-суфіксальний спосіб є більш продуктивним і переважає у творенні іменників, прикметників та дієслів. Українська мова також має більше суфіксальних варіантів для формування прислівників, ніж італійська. З іншого боку, в українській мові більш обмеженим, ніж в італійській є спосіб конверсії.

Специфічною рисою української мови є існування суфіксів середнього роду; і навпаки, характерним для італійської мови є існування суфіксів так званого «спільного роду».

Більшість префіксоїдів, особливо з класичних мов, формально збігаються в обох мовах, але їх словосполучення можуть відрізнятися. Так само, вживання дериватів із запозиченими префіксами (інтернаціоналізми) в українській та італійській мовах свідчать, що діапазон їх використання не збігається і залежить від твірних баз.

Специфічною рисою, що існує тільки в українській мові і навіть відсутня в інших слов'янських мовах, є редуплікація префікса **по-** в дієсловах, які виражають інтенсивну або повторну дію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко А.П. Іменники спільного роду // Сучасна українська літературна мова. – К., 1998;
2. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української літературної мови. – К., 2000;
3. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Карпіловський В. С., Недозим Т. І. Словник афіксальних морфем української мови. – К., 1998;
4. Кочерган, М. П. Основи зіставного мовознавства. – К., 2006;
5. Козленко І. В. Морфеміка сучасної української літературної мови. – К., 2007;
6. Петрицин, І. І., Дель Гаудіо С. Нотатки італійсько-української типології. Київський лінгвістичний університет, 1999 [не опубліковано];
7. Плюц М. Я. Граматика української мови: морфеміка, словотвір, морфологія. – К., 2005;
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плюц. – К., 2001;
9. Харитончик З. А. О некоторых путях сопоставительного изучения словообразовательных систем. //Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М., 1987;
10. Шанский М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. – М., 1959;
11. Dardano M. / Trifone P. Grammatica Italiana con nozioni di linguistica. – Bologna, 1995;
12. La nuova grammatica della lingua italiana di M. Dardano / P. Trifone. – Bologna, 2007;
13. Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. – Kyiv, 2003;
14. Pittano G. Conoscere la lingua. – Milano, 1989.

Дем'яненко Н.Б. (Київ, Україна)

Семантична структура фразеологізмів з компонентом «птаха» у польській, українській та російських мовах

Стаття присвячена дослідженню семантичної структури фразеологічних одиниць зі спільним компонентом «птаха» у польській, українській та російській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент фразеологізму, семантична структура

Статья посвящена исследованию семантической структуры фразеологических единиц с общим компонентом птица в польском, украинском и русском языках

Ключевые слова: фразеологическая единица, компонент фразеологизма, семантическая структура.

Article is devoted to the semantic structure of phraseological units with the common component of "bird" in Polish, Ukrainian and Russian languages.

Key words: phraseological unit, component of phraseological semantic structure.

Своєрідність семантики фразеологічних одиниць найчастіше стає об'єктом дослідження, особливо у світлі теорії номінації та ономасіології (В.Г.Гак, В.М.Телія, Н.Д.Арутюнова та ін.). Під фразеологічною системою мови ми розуміємо засоби вторинної образно-символічної й оцінно-характеризуючої номінації, що функціонують у мові поряд із лексичною системою, як основною, і прямою номінацією та виконують образно-номінативно-характеризуючу функцію у сферах спілкування.

Фразеологічні одиниці, об'єднані компонентом, що належить до певної тематичної групи, неодноразово ставали предметом дослідження різними вченими. Об'єктом дослідження ставали, наприклад, фразеологізми з компонентом-фітонімом [2], фразеологічні одиниці з компонентом – прикметником кольору [5] та ін. Велика увага приділялась ролі компоненту у семантичній структурі фразеологізмів. Так, Емірова [6, 62] називає іменники «голова», «серце» та ін. «центрами, що організують цілі гнізда стійких зворотів». На думку Ю.Ю.Аваліані, іменник «голова» служить центром типологічного ряду із загальним значення оцінки розумових та моральних якостей особистості та є стрижневим словом для цього типологічного ряду. При утворенні подібних рядів ці стрижневі слова «по суті виконують роль індикаторів які класифікують знаки певної теми, яка розкривається у подібних рядах» [1, 2-3].

У нашій статті здійснена спроба визначити роль компоненту «птаха» та інших компонентів у формуванні семантичної структури фразеологізмів, а також визначити співвіднесення фразеологізмів з компонентом «птаха» у польській, українській та російській мовах.

Зооморфізми є одним із способів утворення фразеологізмів на позначення внутрішньої характеристики людини. Задумом творення зооморфізмів є знаходження вдалого імені характеристики людини, її поведінки, звичок, характеру. У мовознавчій науці назви тварин, які використовують для характеристики людини, позначають терміном *зооморфізми*. Ми використовуємо дефініцію зооморфізмів, яку подають Є.А.Гутман, Ф.А.Литвин, М.І.Черемісіна [3, 150]: «зооморфізми – це характеристики особи, утворені на основі прямих найменувань тварин». Вони базуються на реальних чи вигаданих характеристиках тварин, якими наділяє їх творча фантазія певної етнокультурної спільноти. Оцінність зооморфізмів формується шляхом зіставлення певної риси характеру людини з назвою загальновідомої тварини. Це полегшує сприйняття, конкретизує образ і сприяє фіксації у пам'яті певних її особливостей.

По даним нашої картотеки, що була зібрана методом суцільної вибірки із тлумачних та фразеологічних словників польської та російської мов, у польській мові встановлено 9 фразеологізмів із компонентом «птаха»: *niebieski ptak; wolny jak ptak; przelotny, wędrowny ptak; żyć jak ptaszek boży; żyć jak ptaszek; bić się, miotać się, rzucić się jak ptak w klatce; ranny ptaszek; wpaść komu w ptaki; ptakiem polecieć*. В українській мові нам вдалося виділити наступні фразеологічні одиниці: *битися наче птах* у

клітці; *важливий* (*важний, великий*) *птаx*; (*важлива* (*важна, велика, не проста*) *птиця*); *вільний птаx* (*вільна птиця*); *перелітний птаx* (*птиця*); *птаx* (*птиця*) *високого польоту*; *птаx* *не нашого польоту*; *птаx* *низького польоту*; *ранній птаx* (*рання птиця*); *синій птаx* (*синя птиця*); *стріляний птаx* (*стріляна птиця*); *знатна птиця*; *невелика птиця*; *не нашого пір'я пташка*; *одного гніздечка птиці*; *рідка птиця*. Таким чином, в українській мові їх 16. І найбільша кількість налічується в російській мові – 18 фразеологізмів: *важная птица*; *невеликая птица*; *птица высокого полета*; *птица низкого полета*; *вольная птица*; *перелетная птица*; *стреляная птица*; *птица небесная*; *биться как птица в клетке*; *синяя птица*; *редкая птица*; *ранняя пташка*; *летать как птица*; *жить как вольная птица*; *жить как перелетная птица*; *вольный как птица*; *беззаботный как птица небесная*; *быть как птица*.

Усі предметні фразеологізми з компонентом «птаx» у польській, українській та російських мовах називають і характеризують окрему особистість, лише український фразеологізм *синій птаx* та російський *синяя птица* позначають абстрактне поняття. Польського відповідника таким фразеологізмам немає. Предметні фразеологізми з компонентом «птаx» у польській, українській та російських мовах побудовані за однією з найпродуктивніших у слов'янських мовах моделей фразеологізмів «прикметник + іменник» або «іменник + прикметник». У якості головного граматичного компоненту зоонім зберігає своє категоріальне значення предметності, яке розповсюджується на увесь фразеологізм в цілому, формуючи у нього предметну семантику. У складі фразеологізму зоонім «птаx» втрачає своє індивідуальне значення та перестає виражати поняття про певний клас тварин, крім того, втрачає зв'язок з тематичною групою, що містить у своєму складі назви тварин. Значення істоти, що має кожен зоонім у вільному вжитку, зберігається тоді, коли він входить до складу фразеологічної одиниці, але, зазначимо при цьому, що семантична категорія неособовості переходить до категорії особовості. Такі ж самі семантичні трансформації відбуваються з усіма компонентами-зоонімами у складі таких предметних фразеологізмів зі значенням особи, в яких компонент-зоонім є головним граматичним членом.

Компонент «птаx» у польській, українській та російських мовах формує стилістичне забарвлення фразеологізму. Це стилістичне забарвлення зберігається і розповсюджується на усю фразу загалом. Атрибутивний граматично залежний компонент визначає іменник, вказує на ту чи іншу його ознаку, яка характеризує окрему особистість. Як правило, атрибутивні компоненти даних фразеологізмів у вільному вжитку мають складну семантичну структуру. Ця складність семантичної структури слова, як вважає З.М.Левит, є одним з факторів, що сприяють вживанню слова у складі фразеологізму [4, 82]. Атрибутивні компоненти досліджуваних фразеологізмів налічують декілька значень, причому у фразеологічній одиниці, як правило, реалізується елемент переносного значення прикметника, наприклад: укр. прикметник «великий» (у складі фразеологізму *великий птаx* / *велика птиця*) – «пов'язаний із значною владою, такий, що має великий вплив»; рос. прикметник «важний» (у складі фразеологізму *важная птица*) – «связанный со значительной властью, обладающий большим влиянием». Складність семантичної структури притаманна й зооніму «птаx» у польській, українській та російських мовах, який у вільному вжитку має переносне значення «людина, що має будь-які здатності, якості, людина, що має певне суспільне та службове становище». Саме ця ідея особистості,

внесена до фразеологізму компонентом-зоонімом, об'єднує предметні фразеологізми з компонентом «птаха» у польській, українській та російських мовах, що називають і характеризують особистість, у цілісну групу. Семантична категорія особи, таким чином, є інтегруючою для таких фразеологізмів. Атрибутивні компоненти вносять до фразеологізму диференційні семантичні ознаки. В залежності від семантики атрибутивного компоненту предметні фразеологізми з компонентом «птаха» у польській, українській та російських мовах можуть характеризувати людину за особливостями її характеру, відповідно до соціального становища та способу життя.

При утворенні семантичної структури фразеологізмів, що називають та характеризують людину з точки зору особливостей його характеру, а також відповідно до способу життя, бере участь елемент переносного значення зооніму – «людина, що має будь-які здатності, якості». Фразеологізм укр. *стріляний птах* (рос. *стреляная птица*) називає і характеризує людину відповідно до її якостей та здатностей. Цей фразеологізм вживається відповідно до дуже досвідченої, бувалої людини, яку важко обманути. У польській мові немає відповідного фразеологізму з компонентом «птаха», проте для позначення дуже досвідченої, бувалої людини використовується фразеологізм *stary wróbel*, що містить у своєму складі компонент-назву птаха – *wróbel* «горобець».

Фразеологізми укр. *вільний птах*, рос. *вольная птица*, пол. відповідника немає, укр. *перелітний птах* (*птиця*), пол. *ptak przelotny, wędrowny*, рос. *перелетная птица*, укр. *ранній птах* (*рання птиця*), пол. *ranny ptaszek*; рос. *ранняя птишка* називають і характеризують людину відповідно до способу життя. Фразеологізми укр. *вільний птах*, рос. *вольная птица* вживаються для позначення людини вільної, незалежної, самостійної, що може вчиняти відповідно до власного бажання. Фразеологізми укр. *перелітний птах* (*птиця*), пол. *ptak przelotny, wędrowny*, рос. *перелетная птица* називають і характеризують людину, що постійно міняє місце проживання, часто переїжджає з місця на місце, і, як наслідок переїзду, така людина може міняти місце роботи, а, отже, дані фразеологізми мають і додаткове значення - вживаються і для позначення людини, що немає постійної роботи, часто її змінює. Фразеологізми укр. *ранній птах* (*рання птиця*), пол. *ranny ptaszek*; рос. *ранняя птишка* мають значення «людина, що рано встає», іноді такі фразеологізми мають і додаткове значення – «людина, що рано береться до роботи». При утворенні метафори мала значення така поведінкова риса птахів як раннє пробудження, оскільки загальновідомо, що птахи прокидаються до сходу сонця.

При формуванні семантичної структури предметних фразеологізмів з компонентом «птаха» у польській, українській та російській мовах, що називають і характеризують людину відповідно до її становища у суспільстві, соціального статусу (укр. *важливий* (*важний, великий*) *птах*; (*важлива* (*важна, велика, не проста*) *птиця*), рос. *важная птица*, пол. відповідника немає, укр. *птах* (*птиця*) *високого польоту*, рос. *птица высокого полета*; пол. відповідника немає, укр. *птах* *низького польоту*, рос. *птица низкого полета*, пол. відповідника немає) бере участь елемент переносного значення зооніму «людина що займає будь-яке суспільне або службове становище». Ця семантична ознака є інтегруючою для фразеологізмів даної групи. Атрибутивний компонент вносить диференційовану семантичну ознаку, що вказує на те, яке саме становище (високе чи невисоке) займає особистість. Зазначимо також, що серед фразеологізмів даної групи можемо відзначити укр. *не нашого пір'я птишка*; *одного*

гніздечка птиці птах не нашого польоту, що не мають відповідників у російській та у польській мовах. Серед фразеологізмів даної групи відсутні польські фраземи.

Значимо фразеологізми з компонентом «птах», що мають відповідники у трьох мовах: укр. *битися наче птах у клітці*, рос. *биться как птица в клетке*, пол. *bić się, miotać się, rzucić się jak ptak w klatce*; укр. *ранній птах (рання птиця)*, рос. *ранняя птичка*, пол. *ranny ptaszek*.

В усіх розглянутих фразеологізмах з компонентом «птах» у польській, українській та російській мовах цей зоонім є граматично головним компонентом і внаслідок цього формує категоріальне значення фразеологізму.

Таким чином, можемо відзначити, що в українській мові 16 фразеологізмів з компонентом «птах», у польській мові таких фразем 9, і найбільша кількість налічується в російській мові – 18 фразеологізмів. У предметних фразеологічних одиницях, що побудовані за синтаксичною схемою «прикметник + іменник» або «іменник + прикметник», компонент-зоонім є граматичним ядром фразеологізму та формує категоріальне значення предметності. Атрибутивний компонент вносить диференційовану ознаку, що вказує на певну якість особи, що характеризується. В залежності від семантики атрибутивного компоненту предметні фразеологізми з компонентом «птах» у польській, українській та російській мовах поділяються на 3 групи: 1) фразеологізми, що називають і характеризують особистість відповідно до рис її характеру; 2) фразеологізми, що називають і характеризують особистість відповідно до способу життя; 3) фразеологізми, що називають і характеризують особистість відповідно до суспільного та службового становища.

Серед фразеологічних одиниць із компонентом «птах» є тільки 2 фразеологізми, що мають відповідники у польській, українській та російській мовах. Це такі фразеологізми, як укр. *битися наче птах у клітці*, рос. *биться, как птица в клетке*, пол. *Bić się, miotać się, rzucić się jak ptak w klatce*; укр. *ранній птах (рання птиця)*, рос. *ранняя птичка*, пол. *Ranny ptaszek*.

Тільки в українській мові наявні фразеологізми: *не нашого пір'я птичка; одного гніздечка птиці*. Російські фразеологізми *жить, как вольная птица; жить, как перелетная птица; вольный, как птица; беззаботный, как птица небесная* не мають українських та польських відповідників, зафіксованих у словниках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авалиани Ю.Ю. Понятие структурообразовательной типологии фразеологических единиц // Материалы XXV научной конференции профессорско-преподавательского состава. - Самарканд Сам ГУ, 1968. - С. 1-6.
2. Глухов В.М. Фразеологические единицы со словом «рука» в славянских языках // Проблемы русской фразеологии. - Тула, 1978. - С. 137-146.
3. Гутман Е.А., Литвин Ф.А., Черемисина М.М. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик (на материале русского, английского и французского языков) // Национально-культурная специфика речевого поведения. - М.: Наука, 1977. - 352 с.
4. Левит З.Н. К проблеме изучения компонентов фразеологических единиц // Наук. докл. высш. школы. - Филол. науки. - 1965. - № 1. - С. 76-85.
5. Свешикова Г.С. Типологический анализ фразеологических единиц с компонентами-прилагательными, обозначающими цвет // Уч. зап. МПНИИЯ им. М.Тореза, 1969. - Т. 52.
6. Эмирова А.М. О тематически стержневых словах в составе некоторых фразеологических единиц современного русского языка. - Материалы XXV научн. конф. проф.-преп.состава - Самарканд, СамГУ, 1968. - С. 61-65.